

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

«Ο λαϊκισμός ως κοινό έδαφος ανάπτυξης της ευρωπαϊκής άκρας δεξιάς και των σουνιτικών ισλαμικών τρομοκρατικών οργανώσεων στον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο»⁴⁶

Βιβή Κεφαλά⁴⁷.

Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική

Περίληψη

Ο όρος λαϊκισμός αναφέρεται όλο και συχνότερα στον δημόσιο πολιτικό διάλογο των ευρωπαϊκών κυρίως χωρών και αντιμετωπίζεται αρνητικά, καθώς θεωρείται ότι η λαϊκιστική εκφορά λόγου και τα συνθήματα που εμπεριέχει βρίσκονται εκτός τόπου και χρόνου, επειδή είναι ανεφάρμοστα και απλώς στοχεύουν να παραπλανήσουν τους πολίτες και να συκοφαντήσουν αντίπαλα κόμματα εξουσίας. Κατά έναν, εκ πρώτης όψεως, παράδοξο τρόπο ο λαϊκισμός χρησιμοποιείται στην δημόσιο λόγο που εκφέρουν και οι τζιχαντιστικές σουνιτικές οργανώσεις, όπως η Αλ Κάϊντα ή το λεγόμενο Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και της Συρίας, μέσω δηλώσεων τους ή με αναρτήσεις τους στο διαδίκτυο.

Ωστόσο, το παράδοξο αυτό πάει να είναι παράδοξο, εάν αναλυθεί ο πολιτικός του χαρακτήρας και το περιεχόμενο του, εάν δηλαδή αναλυθούν οι συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται. Παράλληλα, ο λαϊκισμός αναπτύσσεται πάνω σε ένα δίπολο, που μπορεί να συνοψιστεί στην απλουστευτική διχοτόμηση της κοινωνίας στην οποία αρθρώνεται ο λαϊκισμός: εμείς, ο λαός (στην Ευρώπη) εναντίον των διεφθαρμένων κυβερνητικών ελίτ. Αντίστοιχη είναι και η διχοτόμηση στον τζιχαντιστικό λαϊκισμό: οι πιστοί μουσουλμάνοι εναντίον των διεφθαρμένων ηγεσιών των αραβικών κρατών και της Δύσης.

Η βασική θέση που εκφράζεται στο παρόν κείμενο είναι ότι ο λαϊκισμός μπορεί να αναπτυχθεί εύκολα και να αποτελέσει βασικό στοιχείο πολιτικού λόγου σε κάθε είδους κοινωνία, όταν η εκάστοτε κυβέρνηση δεν μπορεί να ικανοποιήσει βασικά αιτήματα των

⁴⁶ Μία πρώτη εκδοχή του κειμένου αυτού παρουσιάστηκε στο διεθνές συνέδριο : 14th Pan-European Conference on International Relations: "The Power of Politics of Nature". EISA (European International Studies Association, 13-17 September 2021, (Virtual Conference) "Populism as common ground for far-right parties in Europe and Islamic terrorism in the Arab – Muslim world".

⁴⁷ Αφ, Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, ΤΜΣ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Διευθύντρια του Κέντρου Ανάλυσης Μεσανατολικής Πολιτικής (ΚΕΑΜΕΠ) www.keamep.gr

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

πολιτών, και ταυτόχρονα όταν διαπιστώνεται η απαξίωση των θεσμών και των θεσμών, των ηθικών και πολιτικών αξιών που συγκροτούν το πολιτικό καθεστώς της χώρας.

Εισαγωγή

Ο λαϊκισμός είναι ένας πολιτικός όρος, ο οποίος χρησιμοποιείται ευρύτατα στον δημόσιο πολιτικό λόγο για να χαρακτηρίσει ηγέτες διαφορετικών κομμάτων, άρα και εκφραστές διαφορετικών, αν όχι αντιθετικών ιδεολογιών, οι οποίοι εφαρμόζουν, όπως είναι αναμενόμενο διαφορετικές πολιτικές. Όπως παρατηρεί ο καθηγητής Mény, ως λαϊκιστές έχουν χαρακτηριστεί Ευρωπαίοι Πρωθυπουργοί όπως η Μάργκαρετ Θάτσερ, του Ηνωμένου Βασιλείου, ο Σύντριο Μπερλουσκόνι Πρωθυπουργός της Ιταλίας και άλλοι. Όμως, παρ' ότι πρόκειται για ευρωπαϊκές χώρες οι συνθήκες, οι νοοτροπίες και οι παραδόσεις τους είναι διαφορετικές. Κατά συνέπεια, η ο χαρακτηρισμός του λαϊκιστή υπογραμμίζει την αμφισημία και την έλλειψη ακρίβειας που χαρακτηρίζει την ίδια την έννοια του λαϊκισμού και, ενδεχομένως, και την καταχρηστική του χρήση.⁴⁸ Όπως θα δούμε στην συνέχεια, πάντως, η κατάχρηση του όρου λαϊκισμός μπορεί να εξηγηθεί στα πλαίσια της ιδεολογικο – πολιτικής διαπάλης που διεξάγεται στο εσωτερικό κάθε χώρας μεταξύ κομμάτων αντίπαλων ιδεολογιών.

Ωστόσο, η χρήση του όρου λαϊκισμός δεν περιορίζεται μόνο στην Ευρώπη αλλά απαντάται και στην Λατινική Αμερική, κυρίως για να χαρακτηρίσει ηγέτες αριστερών κομμάτων, για παράδειγμα ως λαϊκιστής χαρακτηρίζεται ο Λούλα ντα Σίλβα της Βραζιλίας. Τέλος, ο λαϊκισμός απαντάται και στον πολιτικό λόγο των τζιχαντιστικών οργανώσεων, όπως η Αλ Κάιντα και το λεγόμενο Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και της Συρίας (Ι.Κ.Ι.Σ.) Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι υπάρχει σαφέστατη διαφοροποίηση μεταξύ του πολιτικού Ισλάμ, όπως εκφράζεται λόγου χάριν από ισλαμικά κόμματα όπως οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι στην Αίγυπτο, του σαλαφισμού και των τζιχαντιστικών σουνιτικών τρομοκρατικών οργανώσεων.⁴⁹

⁴⁸ Mény Y., *Par le peuple, pour le peuple*. Fayard, Paris, 2018.

⁴⁹ Βλ. Hamid S. - Dar R., "Islamism, Salafism, and Jihadism: A Primer," *Brookings Analysis Paper*, 2016.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

Σύμφωνα με τον N. Karlson, ο λαϊκισμός έχει τρεις μορφές: η πρώτη χαρακτηρίζεται από την προβολή ανέφικτων πολιτικών λύσεων σε περίπλοκα και δύσκολα εθνικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Η δεύτερη μορφή του λαϊκισμού επιλέγει να εστιάσει σε ένα συγκεκριμένο πεδίο και ανακοινώνει τις επιλογές του ηγέτη χρησιμοποιώντας ένα ιδιαίτερο ρητορικό ύφος ώστε να προκαλέσει κοινωνική και πολιτική πόλωση, αποσκοπώντας στην προσέλκυση ψηφοφόρων. Τέλος, η τρίτη μορφή λαϊκισμού τονίζει το αυταρχικό στοιχείο της πολιτικής που εκφράζει ως αναγκαίο στοιχείο επίλυσης δυσεπίλυτων προβλημάτων και εξυγίανσης της δημόσιας ζωής. Οι τρεις αυτές μορφές του λαϊκισμού δεν είναι αλληλοαποκλειόμενες⁵⁰. Αντιθέτως, μπορεί να συνυπάρχουν, όπως στην περίπτωση του Εθνικού Μετώπου στην Γαλλία αλλά και –τηρουμένων όλων των αναλογιών– της Αλ Κάιντα ή του ΙΚΙΣ.⁵¹

Μερικές διευκρινήσεις σχετικά με τον λαϊκισμό

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο λαϊκισμός απαντάται σχεδόν παντού και τις τελευταίες δεκαετίες αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς. Δεν πρόκειται όμως για ένα καινούργιο πολιτικό φαινόμενο. Αντιθέτως, είναι πολύ παλιό και συχνά ταυτίζεται με την δημαγωγία και χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει εντελώς διαφορετικά πολιτικά κινήματα όπως αυτά της Αριστεράς ή της άκρας Δεξιάς στην Ευρώπη ή, κατ'αναλογία την ίδρυση και εξάπλωση ισλαμικών σουνιτικών τρομοκρατικών ομάδων στον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο. Η γενίκευση του όρου λαϊκισμός για να χαρακτηρίσει τα ετερόκλητα αυτά κόμματα και οργανώσεις, που δεν αποδέχονται την ιδεολογία και πολιτική των κυβερνώντων αλλά και των λεγόμενων συστημικών κομμάτων, προκαλεί μία εύλογη σύγχυση. Για τον λόγο αυτό κρίνονται απαραίτητες ορισμένες διευκρινήσεις σχετικά με τον λαϊκισμό.

Ο λαϊκισμός διαφοροποιείται ανάλογα με το περιεχόμενο και τους σκοπούς του. Όπως παρατηρούν οι Mudde και Kaltwasser, ο λαϊκισμός διακρίνεται κατ'αρχήν στον

⁵⁰ Karlson, N. Populism: Defining Characteristics. In: Laruelle M., (ed.) *Reviving Classical Liberalism against Populism*. Palgrave Macmillan, 2024.

⁵¹ Σχετικά με την εξέλιξη της ισλαμικής τρομοκρατίας από την εμφάνισή της στο Αφγανιστάν μέχρι την δημιουργία του ΙΚΙΣ βλ: Maher S., *Salafi-Jihadism: The History of an Idea*. Oxford University Press, 2016.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

λαϊκισμό που ενσωματώνει (inclusionary populism) που χαρακτηρίζει τα αριστερά κόμματα, και στον λαϊκισμό που αποκλείει (exclusionary populism) που χαρακτηρίζει τα ακροδεξιά κόμματα. Ο αριστερός λαϊκισμός υιοθετεί μία κάθετη διαχωριστική γραμμή: από την μία η κυβερνώσα ελίτ και από την άλλη ο λαός, χωρίς καμία εξαίρεση. Ο ακροδεξιός λαϊκισμός υιοθετεί μία οριζόντια διαχωριστική γραμμή: από την μία πλευρά *Εμείς* και από την άλλη πλευρά οι *Άλλοι* που πρέπει να αποκλειστούν. Αυτή οριζόντια διαχωριστική γραμμή χαρακτηρίζει και τις ισλαμικές τρομοκρατικές οργανώσεις, κατά τις οποίες από την μία πλευρά βρίσκονται οι πιστοί μουσουλμάνοι (*Εμείς*) και από την άλλη οι ηγεσίες των αραβικών κρατών που ενδιαφέρονται μόνο για την διατήρηση της εξουσίας τους, οι μουσουλμάνοι άλλων δογμάτων και οι Δυτικοί (*Άλλοι*).⁵²

Επίσης, ο λαϊκισμός μπορεί να θεωρηθεί ως πολιτικός λόγος, ως μία ιδιαίτερη θέση του κόσμου ή ως μία έλασσων ιδεολογία, πράγμα που σημαίνει ότι ο λαϊκισμός δεν αποτελεί μία πλήρη ιδεολογία αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κύριο άξονας και ως πλαίσιο μέσα στο οποίο οι λαϊκιστές ηγέτες μπορούν να αναπτύξουν την πολιτικό τους λόγο.

Επιπροσθέτως, τόσο τα ακροδεξιά κόμματα όσο και οι τρομοκρατικές σουνιτικές οργανώσεις βασίζονται σε μία αντιδραστική και όχι σε μία συντηρητική ιδεολογία. Οι διαφορές μεταξύ τους είναι σημαντικές. Σύμφωνα με τον Marc Lilla⁵³ οι οπαδοί της συντηρητικής ιδεολογίας στην Ευρώπη έχουν στόχο την διατήρηση του πολιτικού και κοινωνικού κατεστημένου και είναι εναντίον κάθε ριζοσπαστικής –ή ακόμα περισσότερο επαναστατικής– αλλαγής. Αντιθέτως, οι οπαδοί της αντιδραστικής ιδεολογίας προσπαθούν να ανατρέψουν το πολιτικό κατεστημένο καταλαμβάνοντας την εξουσία, με δημοκρατικά μέσα εάν αυτό είναι εφικτό, χρησιμοποιώντας του δημοκρατικούς θεσμούς με σκοπό να καταλύσουν την Δημοκρατία. Εάν το αποτέλεσμα των εκλογών δεν φέρει τα ακροδεξιά κόμματα στην εξουσία, τότε προσπαθούν να διευρύνουν το πολιτικό τους ακροατήριο, χρησιμοποιώντας την λαϊκή οργή και απογοήτευση, ώστε να αποκτήσουν πολίτη επιρροή και ισχύ, ελπίζοντας ότι την επόμενη φορά θα κερδίσουν τις εκλογές.

Όσον αφορά τις ισλαμικές τρομοκρατικές οργανώσεις, είναι προφανές ότι απορρίπτουν την Δημοκρατία και την διαδικασία των εκλογών, ως κάτι που δεν ταιριάζει με

⁵² Mudde C., - Kaltwasser R., *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press, 2017.

⁵³ Lilla M., *The shipwrecked mind: on political reaction*. New York Review Books, 2016.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

την ισλαμική πίστη και τις ισλαμικές παραδόσεις, των οποίων ισχυρίζονται ότι είναι οι μόνοι πραγματικοί εκφραστές και υπερασπιστές. Στο σημείο αυτό υπάρχει μία σημαντική διαφορά μεταξύ των ακροδεξιών ευρωπαϊκών κομμάτων και των σουνιτικών τρομοκρατικών οργανώσεων, οι οποίες δεν λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους την λαϊκή βούληση και χρησιμοποιούν μαζική και ακραία βία, όπως έκανε για παράδειγμα το ΙΚΙΣ στα εδάφη που ήλεγχε. Η χρήση αυτής της κτηνώδους βίας που άσκησε το ΙΚΙΣ αλλά και οι μικρότερες οργανώσεις που του έχουν ορκιστεί υπακοή, όπως για παράδειγμα η Μπόκο Χαράμ που δρά όχι μόνο στην Νιγηρία αλλά και σε γειτονικές χώρες, στοχεύει αφ' ενός στην απόκτηση πλούτου, κυρίως όμως στην επίδειξη της δύναμής τους για να τρομοκρατήσουν τους εχθρούς τους, και αφ' ετέρου στην διεύρυνση της επιρροής τους και την προσέλκυση νέων μελών και οπαδών.

Η ανάπτυξη και τα χαρακτηριστικά του λαϊκισμού στην Ευρώπη και τις σουνιτικές τζιχαντιστικές οργανώσεις.

Παρά το γεγονός ότι τα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη και οι ισλαμικές τζιχαντιστικές οργανώσεις στον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο αναπτύχθηκαν σε τελείως διαφορετικές πολιτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και παρά το γεγονός ότι έχουν τελείως διαφορετική ιδεολογική βάση, πολιτικούς στόχους και στρατηγική, ωστόσο έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά.

Κατ' αρχήν, τόσο τα ακροδεξιά κόμματα όσο και οι τζιχαντιστικές οργανώσεις αποσκοπούν στην κατάκτηση της εξουσίας, τα πρώτα μέσω εκλογών, οι δεύτερες διά της ωμής βίας και του εκφοβισμού. Στην προσπάθεια τους να κατακτήσουν την εξουσία και οι δύο ισχυρίζονται ότι μόνο αυτοί λένε την αλήθεια στον λαό, ενώ ο πολιτικός τους λόγος στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην αντίθεση ανάμεσα αυτά, που εκπροσωπούν την ηθική και το πραγματικό συμφέρον του λαού, και των εκφυλισμένων πολιτικών ελίτ που κυβερνούν. Ως εκ τούτου, απορρίπτουν το πολίτευμα της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, και επομένως και τις εκλογές, αφού το δημοκρατικό πολίτευμα αδιαφορεί για τον λαό, στην περίπτωση των ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων, και την κοινότητα των πιστών(ούμμα)

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

στην περίπτωση των σουνιτικών τζιχαντιστικών οργανώσεων. Επίσης, αντιλαμβάνονται την βία εναντίον του *Άλλου*, αν και η χρήση της διαφέρει σε κλίμακα και μέσα, ως ένα απαραίτητο μέσο για επιτύχουν τον σκοπό τους, δηλαδή να κατακτήσουν την εξουσία, με την υπόσχεση, τόσο από τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα όσο και από τις τζιχαντιστικές οργανώσεις, ότι θα επιλύσουν όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο λαός και η ούμμα αντιστοίχως. Οι υποσχέσεις αυτές θα γίνουν πραγματικότητα, μέσα από την ανάδειξη του λαμπρού ιστορικού παρελθόντος του έθνους και την κατάκτηση της θέσης που του αρμόζει στον σύγχρονο κόσμο στην πρώτη περίπτωση, ενώ στην περίπτωση των ισλαμικών τρομοκρατικών οργανώσεων τα προβλήματα των πιστών θα λυθούν με την επιστροφή στην χρυσή εποχή του Ισλάμ και την απαλλαγή τους από τις εκφυλισμένες επιρροές της Δύσης που συνεχίζουν να διαβρώνουν την κοινότητα των πιστών.

Τα κοινά στοιχεία στον πολιτικό λόγο των ακροδεξιών ευρωπαϊκών κομμάτων και των σουνιτικών τρομοκρατικών οργανώσεων.

Εδώ και σχεδόν τριάντα χρόνια τα εξτρεμιστικά πολιτικά φαινόμενα έχουν γνωρίσει μεγάλη άνθιση, ειδικά τα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη⁵⁴ και η σουνιτική ισλαμική τρομοκρατία στον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο χρησιμοποιώντας τον λαϊκισμό. Ακόμα και εάν τα σχήματα αυτά αναπτύχθηκαν σε διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές συνθήκες, όπως ήδη αναφέρθηκε, και παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους, όπως το ότι τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα έχουν κοσμική ιδεολογία, ενώ οι ισλαμικές τρομοκρατικές οργανώσεις μετατρέπουν την θρησκεία σε πολιτική ιδεολογία, διαπιστώνεται ότι υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία μεταξύ τους, όπως:

- Η επίκληση ενός, φαντασιακού μάλλον παρά πραγματικού, ομοιογενούς συνόλου που είναι, αντιστοίχως, το έθνος και η κοινότητα των πιστών.

⁵⁴ Betz and H.-G. – Immerfall S. (Eds), *New politics of the Right: Neo-populist Parties and Movements in Established Democracies*, Basingstoke, Macmillan, 1998. Βλ. επίσης: Taggart, P., 'New populist parties in Western Europe', *West European Politics*, 18, 1, 1995, pp. 34–51.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

- Ο κοινός στόχος της κατάκτησης της εξουσίας, με τον ισχυρισμό ότι οι σχηματισμοί αυτοί είναι οι μοναδικοί πραγματικοί εκπρόσωποι και προστάτες του έθνους και ισλαμικών αξιών αντιστοίχως.
- Η άρνηση κάθε είδους διαφορετικότητας
- Η απόρριψη της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και των θεσμών της
- Η παραποίηση της πραγματικότητας και η χρήση αρνητικών στερεοτύπων για τους Άλλους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ισχυρισμοί του κόμματος της Μαρί Λεπέν ότι για την ανεργία στην Γαλλία ευθύνονται οι ξένοι, ενώ στην πραγματικότητα η ανεργία είναι δομική ή ο ισχυρισμός ότι η αυστηρή τήρηση των ισλαμικών κανόνων θα λύσει όλα τα προβλήματα του ισλαμικού κόσμου.
- Η εκμετάλλευση της λαϊκής οργής και απογοήτευσης
- Η κάθετη οργάνωση, η απαίτηση για απόλυτη αφοσίωση και υπακοή στον ηγέτη
- Η χρήση βίας, αν και σε διαφορετική κλίματα και με άλλους τρόπους
- Ο ισχυρισμός ότι υπερέχουν ηθικά από τις εκφυλισμένες κυβερνώσες ελίτ
- Η υπόσχεση ότι είναι οι μόνοι που θέλουν -και μπορούν- να ανακουφίσουν τον λαό ή την κοινότητα των πιστών από την δυστυχία τους και τα δεινά τους, όπως και ότι θα αναστήσουν το ένδοξο παρελθόν τους.

Όπως προκύπτει, όλοι αυτοί οι ισχυρισμοί αποτελούν κοινό τόπο για τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα και τις συνιτικές τρομοκρατικές οργανώσεις, δύο εχθρικά και αμοιβαίως αποκλειόμενα πολιτικά σχήματα, τα οποία όμως συγκλίνουν, αφού και τα δύο εδράζονται στην -και πρεσβεύουν την- χρήση βίας, είναι κατά του πλουραλισμού και της Δημοκρατίας, είναι αυταρχικά, έχουν αντιδραστική ιδεολογία και θέλουν να ασκήσουν πολιτική αποκλεισμού κάθε Άλλου, κάθε διαφορετικότητας.

Η ευρωπαϊκή άκρα δεξιά και η ισλαμική τρομοκρατία εναντίον της πλουραλιστικής Δημοκρατίας.

Από την μέχρι τώρα ανάλυση προκύπτει το ερώτημα σχετικά με το πώς αυτό το αμάλγαμα χρησιμοποιείται τόσο από τα ακροδεξιά κόμματα όσο και από τις συνιτικές ισλαμικές τρομοκρατικές οργανώσεις.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

Στην Ευρώπη η συντηρητική ιδεολογία χρησιμεύει ως βάση των κομμάτων εξουσίας και ο πολιτικός τους λόγος περιλαμβάνει όλους τους πολίτες. Αντιθέτως, τα κόμματα της ακροδεξιάς υιοθετούν το ακόλουθο σχήμα: Εμείς(το έθνος) και οι Άλλοι(οι ξένοι) από τη μία πλευρά και από την άλλη ο πραγματικός λαός και οι διεφθαρμένες ελίτ. Αυτή η διχοτομία δημιουργεί μια ιδεολογία που χαρακτηρίζεται από εθνικισμό, ξενοφοβία, ακόμη και ισλαμοφοβία στη Δύση, επειδή το έθνος κινδυνεύει τόσο από τους «ξένους» όσο και από τις κυρίαρχες ελίτ. Οι σουνιτικές τρομοκρατικές ομάδες δημιουργούν μια διπλή διχοτομία: μεταξύ των αληθινών πιστών και των διεφθαρμένων αραβικών πολιτικών ελίτ από την μία πλευρά και μεταξύ της κοινότητας των πιστών Μουσουλμάνων και της Δύσης από την άλλη, η οποία αποτελεί και τον βασικό τους στόχο⁵⁵ πρωτίστως λόγω της δημοσιότητας που παίρνουν οι τρομοκρατικές τους επιθέσεις, πράγμα που αυξάνει το γόητρό τους και προσελκύει νέους οπαδούς.⁵⁶

Επί πλέον, οι λαϊκιστές ηγέτες που τάσσονται υπέρ του αποκλεισμού(exclusionary populism) στη Δύση ισχυρίζονται ότι είναι οι μόνοι που υπερασπίζονται τις αληθινές αξίες του έθνους και τα συμφέροντα του λαού, που εκφράζει τη βούλησή του ενάντια στις διεφθαρμένες κυβερνώσες πολιτικές και οικονομικές ελίτ, των οποίων η πολιτική καταστρέφει το μέλλον του έθνους. Κατά συνέπεια, ο λαϊκισμός των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη επικεντρώνεται στις εθνικές αξίες, στον *πραγματικό λαό* και στη μάχη ενάντια στις ανήθικες άρχουσες ελίτ. Κατ' αναλογία, ο λαϊκισμός στην περίπτωση της ισλαμικής τρομοκρατίας επικεντρώνεται στις ισλαμικές αξίες, στην υπεράσπιση της ούμμα ενάντια στις ανήθικες άρχουσες ελίτ και την διαβρωτική επιρροή της Δύσης σε αυτήν.

Στην περίπτωση του αραβο-μουσουλμανικού κόσμου, η συντηρητική ιδεολογία υιοθετείται από αυταρχικές κυβερνώσες πολιτικές ελίτ, βασισμένες σε κοσμικά πολιτικά συστήματα και θεσμούς. Ακόμα κι αν αυτές οι ελίτ ισχυρίζονται ότι η πολιτική τους ακολουθεί τους δημοκρατικούς κανόνες της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δεν ανέχονται καμία πολιτική αντιπολίτευση και κατέχουν την εξουσία για δεκαετίες, όπως συνέβη στην Αίγυπτο υπό τον Χόσνι Μουμπάρακ. Οι ισλαμικές τρομοκρατικές ομάδες στοχεύουν στην ανατροπή αυτών των πολιτικών συστημάτων και στην κατάκτηση της εξουσίας, προκειμένου

⁵⁵ Βλ. Geroges F., *The Far Enemy: Why Jihad Went Global*. Cambridge University Press, 2009, 2η έκδοση.

⁵⁶ Βλ. Hoffman B., *Inside Terrorism*. Columbia University Press, 2017, 2η έκδοση.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

να αποκαταστήσουν την «πραγματική πίστη», την οποία έχουν εγκαταλείψει αυτές οι διεφθαρμένες ελίτ, και να εγκαθιδρύσουν αντ' αυτής ισλαμικά καθεστώτα, επειδή το Ισλάμ είναι ο μόνος τρόπος για να αναβιώσουν οι αξίες που εμπεριέχονται στο Κοράνι, που μπορούν να απαλλάξουν τις αραβο-μουσουλμανικές κοινωνίες από όλα τα βάσανά τους. Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό στοιχείο στον πολιτικό λόγο των ηγετών ακροδεξιών κομμάτων, είναι ο ισχυρισμός ότι μόνον οι ίδιοι αντιπροσωπεύουν τον λαό και ότι μόνο ορισμένοι άνθρωποι αποτελούν τον πραγματικό λαό της χώρας. Ωστόσο, η ιδέα ότι υπάρχει ένας μοναδικός, ομοιογενής και αυθεντικός λαός, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.⁵⁷ Αντίστοιχα, οι ισλαμικές τρομοκρατικές ομάδες είναι κατά του πλουραλισμού, και αυτό συμπεριλαμβάνει και τα υπόλοιπα ισλαμικά δόγματα, όπως ο σιιτισμός, επειδή δεν μπορεί να υπάρχει καμία άλλη πίστη εκτός από τη δική τους, επειδή μόνο η δική τους πίστη είναι η πραγματική και επειδή μόνο η δική τους ερμηνεία του Κορανίου είναι σωστή και περιέχει όλες τις απαντήσεις στα προβλήματα της ούμμα.

Ως εκ τούτου, ούτε στα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα ούτε στις σουνιτικές τρομοκρατικές οργανώσεις υπάρχει χώρος για πλουραλισμό. Όπως το έθεσε ο Jan Werner Muller, ο βασικός ισχυρισμός του λαϊκισμού είναι μια ηθικοποιημένη μορφή αντιπλουραλισμού. Υπό αυτή την οπτική γωνία, ο λαϊκισμός αποτελεί σοβαρό κίνδυνο για τη Δημοκρατία, επειδή εξ ορισμού η Δημοκρατία βασίζεται στον πλουραλισμό.⁵⁸

Οι αιτίες της αυξανόμενης επιρροής των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη και των ισλαμικών τρομοκρατικών ομάδων στον μουσουλμανικό-αραβικό κόσμο.

Οι λόγοι για αυτή τη ταχεία ανάπτυξη του λαϊκισμού που αποκλείει (exclusionary populism) στην Ευρώπη θα μπορούσαν να αναζητηθούν στις σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη, από τότε που η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία έγινε κυρίαρχη, και επέβαλε το δόγμα ΤΙΝΑ: *Δεν Υπάρχει Εναλλακτική*, που

⁵⁷ Σταυρακακης ΓIAN., Λαϊκισμός: Μύθοι, στερεότυπα και αναπροσανατολισμοί Αθήνα, Εκδόσεις Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019.

⁵⁸ Muller J. W. What is populism? University of Pennsylvania Press, 2016.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

σημαίνει ότι δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική πολιτική, καθώς η κυριαρχία των αγορών είναι γεγονός, ειδικά στην εποχή της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, οικονομικοί και χρηματοπιστωτικοί θεσμοί, όπως οι Κεντρικές Τράπεζες, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ή ακόμη και οι διεθνείς Οίκοι Αξιολόγησης Πιστοληπτικής Ικανότητας όπως η Moody's, οι οποίοι δεν υπόκεινται σε δημοκρατικό έλεγχο, αποφασίζουν ή υπαγορεύουν την οικονομική πολιτική κρατών και, επομένως, την κοινωνική πολιτική των δημοκρατικά εκλεγμένων κυβερνήσεων. Παρ' όλα αυτά, αυτές οι κυβερνήσεις, νομιμοποιημένες από τη λαϊκή βούληση, λαμβάνουν αποφάσεις που είναι αντίθετες προς τα συμφέροντα των οικονομικά ασθενών κοινωνικών τάξεων, ισχυριζόμενες ότι η μόνη υπεύθυνη πολιτική για την χώρα είναι η αποδοχή της οικονομικής πραγματικότητας και η υιοθέτηση των απαιτούμενων οικονομικών και κοινωνικών προσαρμογών, ανεξάρτητα από τη σοβαρή αρνητική τους επίδραση στην καθημερινή ζωή ενός μεγάλου μέρους του λαού.⁵⁹

Αυτή η έλλειψη επιλογής, πραγματική ή όχι, δημιουργεί σε πολλούς ανθρώπους την εντύπωση ότι όλα τα κυβερνώντα κόμματα είναι ίδια, ενδιαφέρονται μόνο για τη διατήρηση τους στην εξουσία και των προνομίων τους και για να το πετύχουν αυτό υπηρετούν ξένα συμφέροντα. Ως εκ τούτου, πολλοί άνθρωποι αισθάνονται απογοήτευση, θυμό και αγανάκτηση, μαζί με τον φόβο της απώλειας της ταυτότητάς τους και, ακόμη περισσότερο, της απώλειας της χώρας τους που έχει υποστεί εισβολή και έχει αλλοιωθεί από τους μετανάστες. Έτσι, τα ακροδεξιά κόμματα υιοθετούν μια πολιτική αποκλεισμού: μόνο ο πραγματικός λαός πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν επειδή αυτός είναι το πραγματικό έθνος. Όλοι οι άλλοι, μετανάστες, ξένοι, μουσουλμάνοι κ.λπ., απλώς αλλοιώνουν το έθνος και αποτελούν σημαντικό εμπόδιο στην προσπάθεια της αναβίωσης της δόξας του παρελθόντος που αξίζει στο έθνος. Επομένως, πρέπει να αποκλειστούν. Κατηγορούν επίσης τις κυβερνώσες ελίτ ότι αγνοούν το πραγματικό έθνος και έτσι παρουσιάζουν ως ηθικό καθήκον την στάση τους κατά της πλουραλιστικής Δημοκρατίας, η οποία ισοδυναμεί με την άρνηση της ίδιας της Δημοκρατίας.

⁵⁹ Βλ. Rodrik, D. Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, 1(1), 2018, σσ. 12–33.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

Όσον αφορά τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο, μπορεί κανείς να παρατηρήσει, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80, τη σταδιακή αύξηση των οπαδών του πολιτικού Ισλάμ εις βάρος των κοσμικών ιδεολογιών, όπως ο νασερισμός. Αυτό το πολιτικό φαινόμενο είναι, μεταξύ άλλων, το αποτέλεσμα της έλλειψης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, που επιδεινώθηκε από την πολιτική της ινφιτάχ(δηλαδή την μετάβαση από την κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία στην οικονομία της αγοράς), η οποία εγκαινιάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '70.⁶⁰ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εκπτώχευση μεγάλων λαϊκών στρωμάτων, που διέψευσε τις ελπίδες που δημιούργησαν η εθνική ανεξαρτησία και των υποσχέσεων που έδωσαν τα κοσμικά πολιτικά συστήματα που υιοθέτησε η πλειοψηφία των νέων αραβικών χωρών. Έτσι, μεγάλα τμήματα των αραβικών κοινωνιών στράφηκαν προς το πολιτικό Ισλάμ, το οποίο γνώρισε ραγδαία εξάπλωση εις βάρος των κοσμικών ιδεολογιών. Έκτοτε, οι αραβο-μουσουλμανικές κοινωνίες υποφέρουν από σοβαρή έλλειψη οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ανάπτυξης, από τον λεγόμενο ενδο-αραβικό Ψυχρό Πόλεμο, καθώς και από περιφερειακές κρίσεις, όπως στη Συρία, τον Λίβανο, το Ιράκ ή την Παλαιστίνη

Εκμεταλλευόμενες αυτό το πολύ αρνητικό πλαίσιο, οι ισλαμικές τρομοκρατικές ομάδες κατηγορούν τις αραβικές άρχουσες ελίτ για ανηθικότητα, αδιαφορία για τα βάσανα του λαού και εγκατάλειψη των ισλαμικών αξιών. Κατηγορούν επίσης τους Άραβες ηγέτες ότι η μόνη τους επιδίωξη είναι να παραμείνουν στην εξουσία και για τον σκοπό αυτό δεν διστάζουν να κάνουν απαράδεκτες παραχωρήσεις στη Δύση, παραχωρήσεις που είναι αντίθετες με τα συμφέροντα των μουσουλμάνων. Κατά συνέπεια, οι σουνιτικές τρομοκρατικές οργανώσεις στρέφονται εναντίον των αραβικών πολιτικών ελίτ, αλλά και εναντίον της Δύσης, ενώ η δυναμική τους ενισχύεται: η νίκη των Ισλαμιστών Μουτζαχεντίν στο Αφγανιστάν εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, που έδωσε σημαντική ώθηση στον ισλαμικό φονταμενταλισμό και, αργότερα, στην ισλαμική τρομοκρατία, η οποία έκτοτε διεκδικεί την εξουσία, όπως συνέβη στην Αλγερία το 1989, κηρύσσει τον πόλεμο στη Δύση όπως συνέβη στις 11 Σεπτεμβρίου 2001 ή εγκαθιδρύει το λεγόμενο Χαλιφάτο σε ιρακινά και συριακά εδάφη το 2014, εκμεταλλευόμενη αυτές τις μακροχρόνιες κρίσεις, οι οποίες μετατράπηκαν σε πολέμους δι' αντιπροσώπων.

⁶⁰ Roy O., *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. Columbia University Press, 2004.

Συμπέρασμα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, γίνεται σαφές ότι η μεγάλη αύξηση των οπαδών των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη και της απήχησης των ισλαμικών τρομοκρατικών ομάδων, δεν οφείλεται μόνο σε συναισθήματα που νιώθουν πολλοί άνθρωποι, συναισθήματα θυμού, απογοήτευσης, κατωτερότητας, δυσaráεσκειας, πικρίας και φόβου απώλειας της ταυτότητάς τους. Οι κύριοι λόγοι φαίνεται να είναι, αφ' ενός, η απώλεια εμπιστοσύνης στις κυβερνώσες πολιτικές ελίτ και, αφ' ετέρου, η απώλεια ελπίδας για ένα καλύτερο μέλλον.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο πολιτικός λόγος των ακροδεξιών κομμάτων -και αντίστοιχα αυτός των ισλαμικών τρομοκρατικών ομάδων- όχι μόνο δίνει στους οπαδούς τους την εντύπωση ότι αυτές οι ανήθικες ελίτ, υπεύθυνες για τα βάσανά τους, θα τιμωρηθούν αλλά και ότι με την πτώση τους το έθνος ή η ούμμα θα ξαναβρούν την παλιά τους δόξα, όπως επίσης και ότι έτσι θα δημιουργηθεί ένα καλύτερο μέλλον που θα τους περιλαμβάνει.

Από αυτή την άποψη, δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι ακραία πολιτικά φαινόμενα όπως τα ακροδεξιά κόμματα και η ισλαμική τρομοκρατία αυξάνονται, ειδικά μετά το «Τέλος της Ιστορίας», μια ιδέα που υποδηλώνει ότι υπάρχει μόνο μία πορεία: αυτή του νεοφιλελεύθερου και του TINA. Ωστόσο, το TINA οδηγεί σε κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις, που ενισχύουν τον λαϊκισμό έναντι των λαϊκών αιτημάτων.⁶¹ Οι κρίσεις αυτές οδηγούν κοινωνίες, ευρωπαϊκές και μουσουλμανικές, σε ολοένα και περισσότερες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και αποκλεισμό, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο που κυριαρχείται από τον λαϊκισμό ο οποίος υπονομεύει, τελικά, την πλουραλιστική Δημοκρατία. Και αυτός είναι ο μεγαλύτερος κίνδυνος από όλους.

⁶¹ Σεβαστάκης Νικόλας - Σταυρακάκης Γιάννης, *Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση*. Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 2012.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

Βιβλιογραφία

Σεβαστάκης Νικόλας - Σταυρακάκης Γιάννης, *Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση. Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 2012.*

Σταυρακάκης Γιαν., *Λαϊκισμός: Μύθοι, στερεότυπα και αναπροσανατολισμοί Αθήνα, Εκδόσεις Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2019.*

Betz and H.-G. – Immerfall S. (Eds), *New politics of the Right: Neo-populist Parties and Movements in Established Democracies*, Basingstoke, Macmillan, 1998.

Hamid S. - Dar R., “Islamism, Salafism, and Jihadism: A Primer,” *Brookings Analysis Paper*, 2016.

Karlson, N. *Populism: Defining Characteristics*. In: Laruelle M., (ed.) *Reviving Classical Liberalism against Populism*. Palgrave Macmillan, 2024.

Lilla M., *The shipwrecked mind: on political reaction*. New York Review Books, 2016.

Mény Y, *Par le peuple, pour le peuple*. Fayard, Paris, 2018

Mudde C., - Kaltwasser R., *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press, 2017.

Muller J. W., *What is populism?* University of Pennsylvania Press, 2016.

.Shadi Hamid & Rashid Dar, “Islamism, Salafism, and Jihadism: A Primer,” *Brookings Analysis Paper*, 2016.

Rodrik, D. *Populism and the economics of globalization*. *Journal of International Business Policy*, 1(1), 2018, σσ. 12–33.

Roy O., *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. Columbia University Press, 2004.

Shiraz Maher – *Salafi-Jihadism: The History of an Idea*. Oxford University Press, 2016.

Taggart, P., ‘New populist parties in Western Europe’, *West European Politics*, 18, 1 (1995), pp. 34–51.

Επετειακό Τεύχος «Βήμα Διεθνών Σχέσεων»

Βιογραφικό Σημείωμα:

Η κυρία Βιβή Κεφαλά γεννήθηκε στην Αθήνα, είναι απόφοιτος του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Παντείου Πανεπιστημίου και διδάκτορας Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Paris II - Pantheon Assas.

Ήταν Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, στο Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Επίσης, είναι Διευθύντρια του Κέντρου Ανάλυσης Μεσογειακής Πολιτικής (ΚΕΑΜΕΠ)

Έχει συγγράψει πολλά κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, καθώς και βιβλία σχετικά με την ευρύτερη Μέση Ανατολή και την Βόρεια Αφρική και τον Λίβανο. Το τελευταίο της βιβλίο έχει τίτλο: «Διεθνής πολιτική στη Μέση Ανατολή και ανεπίλυτες συγκρούσεις: Παλαιστίνη, Λίβανος, Συρία, Ιράκ» κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Σιδέρη το 2021 και πρόκειται να επανεκδοθεί σύντομα επικαιροποιημένο.